

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Історія первісного суспільства» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

бакалавра
(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності (напрямку) історія та археологія

спеціалізації історія та археологія

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни: на основі новітніх досліджень ознайомити студентів з проблемами походження людини та антропогенезу, а також основними етапами становлення та розвитку людського суспільства з моменту його виникнення до створення стратифікованих суспільств.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни: вивчення студентами основних проблем, пов'язаних з часом та місцем походження людини, розвитком мови та мислення, релігії та мистецтва, виникненням рас, розселенням людини на земній кулі, виникненням та розвитком первісної суспільної організації, головних подій, що призводили до змін в структурі первісного суспільства та створенні перших державних об'єднань тощо.

1.3. Кількість кредитів - 4

1.4. Загальна кількість годин - 148

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
1-й	1-й
Лекції	
46 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
18 год.	год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
год.	год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання

У результаті вивчення даного курсу студент повинен

знати: хронологію та періодизацію історії первісного суспільства; спеціальну термінологію; різноманітні теорії походження людини; основні етапи антропо- та соціогенезу; основні та допоміжні форми господарства на різних етапах розвитку

первісного суспільства; причини й наслідки першого та другого розподілу праці; характерні риси кожного етапу розвитку історії первісного суспільства; причини занепаду первісного суспільства та переходу людства до стратифікованих форм життя;

вміти: використовувати основні терміни та поняття, логічно мислити і викладати матеріал, робити аргументовані висновки, користуватися наочними приладами, вести діалог, полеміку, аналізувати сучасні проблеми історії первісного суспільства. Під час лекцій і самостійної роботи студенти повинні оволодіти навичками роботи з археологічними, етнографічними, антропологічними, історичними джерелами і спеціальною та додатковою літературою.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. НАКОПИЧЕННЯ ЗНАНЬ З ІСТОРІЇ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА. ПРАОБЩИНА

Тема 1. Вступ до курсу

Зміст. Специфіка курсу та місце історії первісного суспільства в загальній історії людства. Мета курсу та його завдання. Нерівномірність історичного розвитку в різних регіонах земної кулі та зв'язок історії первісного суспільства з сучасністю. Проблеми термінології: первісна або архаїчна формація, дородове суспільство, традиційне суспільство, етноісторія, передісторія, протоісторія, тощо.

Тема 2. Хронологія та періодизація курсу

Зміст. Відносна (релятивна) та абсолютна хронологія. Використання археологічної, антропологічної, геологічної, палеокліматичної та інших систем відносної хронології. Природничі методи датування: калій-аргоновий, археомагнітний, радіуглицевий, палеокліматичний, тощо. Основні етапи розробки сучасної періодизації найдавнішої історії людства. Періодизація Моргана-Еванса. Проблеми періодизації первісного суспільства в працях радянських істориків С.П. Толстов, ін.). Періодизація Гордона Чайлда. Системи періодизації, запропоновані сучасними дослідниками. Слабкі й сильні місця періодизацій, запропонованих різними дослідниками.

Тема 3. Джерела вивчення первісного суспільства

Зміст. Класифікація джерел. Головні види джерел - археологічні, етнологічні, антропологічні - та складність їх використання. Використання даних інших гуманітарних і природничих наук: мовознавства, геології, палеонтології, палеокліматології. Окрему групу джерел складають писемні джерела. Особливий напрямок комплексного дослідження - археопетрографія, яка досліджує мінералогічний та хімічний склад артефактів первісної людини.

Тема 4. Історія вивчення первісного суспільства

Зміст. Перші спроби знайти закономірності в історії людства й показати її рінні етапи ("Махабхарата", ін.). Античні й середньовічні вчені й мандрівники про життя людей на стадії первісного суспільства та виникнення держав (Демокріт, Геродот, Лукрецій Кар, ібн-Фардан, Ф. Аквінський, ін.). Перші спроби узагальнення знань з історії первісного суспільства. Значення праць Т. Гобса, Я. Бахофена, Л.-Г. Моргана, Ф. Енгельса, У. Ріверса та інших для вивчення історії первісного суспільства. Розробка проблем історії первісного суспільства в працях сучасних істориків, археологів, етнографів та інших фахівців.

Тема 5. Проблема антропогенезу

Зміст. Місце людини в світі тварин і в біологічній систематизації. Еволюційна теорія Ч. Дарвіна. Трудова теорія антропогенезу. Сучасні вчені про геофізичні й космічні фактори антропогенезу. Мутагенна теорія. Основні етапи еволюції приматів і поява людиноподібних (антропоморфних) мавп. Дріопітеки. Розподіл антропоїдів на гомінід і

прегомінїїд. Австралопітеки і питання про їх місце в процесі антропогенеза. Дві групи австралопітеків. Значення появи прямоходіння, розвиток мозку, використання природних знарядь, зміни природних умов. Геомагнітні інверсії та їх вплив.

Тема 6. Найдавніші гомініди (архантропи)

Зміст. Людина вмїла (*homo habilis*), людина прямоходяча (*homo erectus*), пітекантроп і синантроп. Знахідки цих архантропів у різних частинах Старого Світу та їх значення. Питання хронології цих знахідок. Основні антропологічні дані різних типів архантропів та їх знаряддя. Сімейно-шлюбіві відносини у найдавніших гомінід. Питання про використання архантропами вогню.

Тема 7. Давні гомініди (палеоантропи або неандертальці)

Зміст. Знахідки залишків палеоантропа в печері Фельдгофер. Наступні основні знахідки давніх гомінід в Європі Азії та Африці. Знахідки залишків неандертальців на території СНД: в Україні, в Середній Азії, на Алтаї. Хронологія та основні особливості давніх гомінід. Різні хронологічні групи неандертальців і дискусія про місце цих гомінід в антропогенезі. Найповніші біологічні дослідження на молекулярному рівні. Теорія пресапієнса та інші спроби визначити місце неандертальців в антропогенезі. Рівень соціально-економічного розвитку неандертальців.

Тема 8. Виникнення мислення, мови та ідеологічних уявлень

Зміст. Конструктивні перетворення в будові мозку, які розпочались у австралопітеків і продовжилися у архантропів та неандертальців, а закінчилися у викопної людини сучасного типу. Проблеми виникнення людської мови. Теорії М. Марра, В. Бунана, Ф. Лібермана, Е. Крелїна. Витоки світоглядних уявлень. Поховання неандертальців. Найдавніші релігійні культи.

Тема 9. Неоантроп

Зміст. Завершення процесу антропогенезу. Поява людини сучасного антропологічного типу (*homo sapiens*). Перші знахідки залишків неоантропів часів пізнього палеоліту. Нові знахідки більш давніх неоантропів у Старому Світі (Омо, Бордер, Старосїлля, ін.) та їх значення. Погляди сучасних дослідників на час і місце формування неоантропа.

Тема 10. Расогенез

Зміст. Проблеми походження людських рас та її методологічне значення. Видова єдність усього людства. Різні погляди на процес формування рас. Поява расових ознак та їх адаптивне значення. Великі й малі раси, контактні расові групи. Теорії розширеного моноцентризма, дицентризма, поліцентризма. Критика теорії полігенїзму, аногенеза і космічної теорії походження людини.

Тема 11. Виникнення людського суспільства (праобщина)

Зміст. Виникнення людського суспільства та його розвиток у період існування найдавніших і давніх гомінід (архантропів і неоантропів). Стада і гаремні сім'ї людиноподібних мавп. Умови виникнення родового людського суспільства (первісного стада) ранньому палеоліті. Природні умови. Різниця між діяльністю мавп та людською працею. Необхідність нової форми об'єднання людей. Раннє привласнююче господарство (збиральництво, полювання) та знаряддя праці олдувайської й ашельської епохи палеоліту. Взаємодопомога. Зрівнювальний розподіл. Будівання штучних жител. Поява ознак першого природного (вікового) розподілу праці в муст'єрську епоху палеоліту і пов'язані з цим зміни в первісному стаді. Зародження дуальної екзогамії та груповий шлюб. Виникнення умов для переходу від первісного стада до родового суспільства.

Розділ 2. ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПЕРВІСНОЇ ОБЩИНИ

Тема 1. Ранньопервісна родова община

Зміст. Природні умови в епоху пізнього палеоліту. Удосконалення знарядь праці й розвиток господарства. Поява нових форм господарчої діяльності у пізньому палеоліті. Статевовіковий розподіл праці. Зміцнення екзогамії та зміни в груповому шлюбі. Обряд ініціації. Перехід до нової структури первісного суспільства. Виникнення родоплемінної організації. Характерні ознаки роду. Рід, фратрія, плем'я та їх взаємини. Епігамія. Материнський рід. Рівні права усіх членів роду. Егалітарне (соціально не диференційоване) суспільство. Зміни природних умов. Розвиток ранньопервісної родової общини мисливців, рибалок і збирачів в умовах привласнюючого господарства. Макроліти й мікроліти. Винахід луку й стріл. Початок приручення тварин. Поселення та житла. Парна сім'я та її характерні риси. Пережитки групового шлюбу (сорорат, левірат, гетеризм, тощо).

Тема 2. Пізньопервісна родова община

Зміст. Зародження й ранні форми землеробства та їх розвиток. Одомашнення тварин та зародження скотарства. Центри виникнення скотарства та землеробства. Високоспеціалізовані форми привласнюючого господарства. Керамічне виробництво. Прядіння й ткацтво. Засоби пересування. Суспільний розподіл праці. Розквіт первісносуспільного ладу. Основні риси племінної організації землеробів і скотарів. Матріархальні та патріархальні общини. Надлишковий та прибавочний продукт. Зміни у розподілі продуктів виробництва. Різні форми власності. Ранні форми обміну. Формування ранжируваного або раннього стратифікованого суспільства. Зростання військових сутичок.

Тема 3. Релігія та культура за доби родової общини

Зміст. Палеолітичне мистецтво. Поступовий перехід (починаючи з мезоліту) від реалістичної до умовної манери зображення. Ранні форми релігії (анімізм, тотемізм, магія, тощо). Різноманітні скотарські, землеробські та родові й племінні культу за часів пізньородової общини. Жрецтво. Міфологія. Розвиток позитивних знань (селекція рослин і тварин, математичні та астрономічні знання, вимір часу).

Тема 4. Розвиток відтворюючих форм господарства

Зміст. Поява і розвиток металургії кольорових металів та їх історичне значення. Відкриття металургії заліза. Поява іригаційного землеробства. Розвиток скотарства й поява кочових племен. Поява ремесла. Подальший розвиток розподілу праці.

Тема 5. Перехід від родоплемінного ладу до стратифікованих суспільств

Зміст. Обмін і його місце у становленні політичної влади. Приватна власність. Зародження експлуатації та її форми. Військові дружини. Виникнення міст як центрів торгівлі, ремесел, адміністративного керівництва. Патріархальна сім'я й община. Тайні чоловічі союзи. Соціально-економічна диференціація пізньородового суспільства. Шляхи виникнення народностей та їх основні риси. Зміни в духовному житті в період переходу від первісності до цивілізації. Зародження писемності й її найдавніші види. Зміни в релігійних уявленнях.

Тема 6. Первісні суспільства та цивілізації

Зміст. Типи первісної периферії та її контакти з цивілізаціями. Первісні суспільства на основних етапах світової історії. Залишки первісності в класових суспільствах. Залишкові структури й спільноти. Залишкові норми й уявлення. Роль залишків первісності в сучасних суспільствах.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Накопичення знань з історії первісного суспільства. Праобщина												
Тема 1. Вступ до курсу		2										
Тема 2. Хронологія та періодизація курсу		2										
Тема 3. Джерела вивчення первісного суспільства		2	2									
Тема 4. Історія вивчення первісного суспільства		2										
Тема 5. Проблема антропогенезу		2	2									
Тема 6. Найдавніші гомініди		2										
Тема 7. Давні гомініди		2										
Тема 8. Виникнення мислення, мови та ідеологічних уявлень		2										
Тема 9. Неоантроп		2										
Тема 10. Расогенез		2	2									
Тема 11. Виникнення людського суспільства (праобщина)		2	2									
Разом за розділом 1		22	8									
Розділ 2. Зародження та розвиток первісної общини												
Тема 1. Ранньопервісна родова община		4	2									
Тема 2. Пізньопервісна родова община		4	2									
Тема 3. Релігія та культура за доби родової общини		4										
Тема 4. Розвиток відтворюючих форм господарства		4	2									
Тема 5. Перехід від родоплемінного ладу до стратифікованих суспільств		4	2									
Тема 6. Первісні суспільства та цивілізації		4	2									
Разом за розділом 2		24	10									
Усього годин	148	46	18									

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Джерела вивчення первісного суспільства	2
2	Проблема антропогенезу	2
3	Расогенез	2
4	Виникнення людського суспільства (праобщина)	2
5	Ранньопервісна родова община	2
6	Пізньюпервісна родова община	2
7	Розвиток відтворюючих форм господарства	2
8	Перехід від родоплемінного ладу до стратифікованих суспільств	2
9	Первісні суспільства та цивілізації	2
	Разом	18

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Скласти порівняльну таблицю періодизацій.	
2	Ознайомлення з джерелами до ІПС	
3	Знання про ІПС на різних етапах розвитку людства	
4	Місце і час зародження людства	
5	Скласти характеристику архантропа	
6	Скласти характеристику неандертальця	
7	Ознайомлення з теоріями про виникнення мислення та мови	
8	Виділення та характеристика основних рис праобщини	
9	Позначити на мапі найдавніші знахідки неоантропів	
10	Визначення структури ранньопервісної общини	
11	Охарактеризувати систему влади за часів пізньюпервісної общини	
12	Визначити роль релігії та культури у первісному суспільстві	
13	Окреслити головні напрямки та етапи розвитку відтворюючого господарства	
14	Охарактеризувати основні напрямки переходу від родоплемінного строю до держави	

6. Індивідуальні завдання

7. Методи контролю

Дві модульні контрольні роботи та іспит.

8. Схема нарахування балів

Приклад для підсумкового семестрового контролю при проведенні семестрового екзамену або залікової роботи

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання					Екзамен (залікова робота)	Сума
Розділ 1	Розділ 2		Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	
T1	T2	T3	T4			100

T1, T2 ... – теми розділів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для екзамену	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Рекомендована література

Основна література

- Алексеев В.П. Становление человечества. - М., 1984.
- Алексеев В.П., Першиц А.И. История первобытного общества. - М., 1999.
- Бунятян К.П. Давнє населення України. - К., 1999.
- Генинг В.Ф. Этнический процесс в первобытности. - Свердловск, 1970.
- Давня історія України. - К., 1997-2000. - Т.1-3.
- Джохансон Д., Иди М. Люди. Истоки рода человеческого. - М., 1970.
- Кабо В.Р. Первобытная доземледельческая община. - М., 1986.
- Марков Г.Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе. - М., 1979.
- Морган Л.Г. Древнее общество. - Л., 1934.
- Сегеда С.П. Антропологія. - К., 2001.
- Семенов С.А. Развитие техники в каменном веке. - Л., 1968.
- Семенов Ю.И. На заре человеческой истории. - М., 1989.
- Семенов Ю.И. Происхождение брака и семьи. - М., 1974.
- Станко В.Н., Гладких М.И., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. - К., 1999.
- Степанчук В.Н. Поздние неандертальцы Крыма. Киик-кобинские памятники (история исследования, локализация, стратиграфия, хронология, фауна, каменный инвентарь, аналогии, происхождение, судьбы). - К., 2002.
- Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства. - М., 1985.
- Тайлор Э. Первобытная культура. - М., 1989.
- Токарев С.А. Ранние формы религии. - М., 1990.
- Чмихов М.О. Давня культура. - К., 1990.
- Шнирельман В.А. Происхождение производящего хозяйства. - М., 1989.
- Шрамко Б.А. История первобытного общества. - Харьков, 1972.

Допоміжна література

- Алексеев В.П. Этногенез. - М. 1983.
- Бернардт Р.М., Бернардт К.Х. Мир первых австралийцев. - М., 1967.
- Бибииков С.Н. Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта. - К., 1981.
- Борисковский П.И. Древнейшее прошлое человечества. - Л., 1979.
- Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. - М., 1983.
- Глинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека. - Прага, 1982.
- Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. - Л., 1990.
- Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави// Маркс К., Енгельс Ф. Твори. - Т.21. - С.28-171.
- Залізняк Л.Л. Нариси стародавньої історії України. - К., 1994.
- Иди М. Недостающее звено. - М., 1977.
- История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза. - М., 1983.

- История первобытного общества. Эпоха классообразования. - М., 1986.
- История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины. - М., 1986.
- Констэбл Л. Неандертальцы. - М., 1978.
- Ламберт Д. Доисторический человек: Кембриджский путеводитель. - Л., 1991.
- Леви-Строс К. Структурная антропология. - М., 1983.
- Массон В.М. Исторические реконструкции в археологии. - Фрунзе, 1990.
- Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ (по данным археологии). - Л., 1976.
- Мифы народов мира: энциклопедия. В 2-х т. - М., 1980.
- Нужний Д.Ю. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці. - К., 1992.
- Окладников А.П. Утро искусства. - Л., 1967.
- Окладников А.П., Окладникова Е.А. Заселение Земли человеком. - М., 1984.
- Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. - К., 1994.
- Павленко Ю.В. Раннеклассовое общество (генезис и пути развития). - К., 1989.
- Первобытное искусство. - Новосибирск, 1971.
- Петров В.П. Етногенез слов'ян: джерела, етапи розвитку і проблематика. - К., 1972.
- Поршнева Б.Ф. О начале человеческой истории. - М., 1974.
- Придо Т. Кроманьонский человек. - М., 1981.
- Природа и древнейший человек. - М., 1981.
- Ранние формы искусства. - М., 1972.
- Тейфр де Шарден П. Феномен человека. - М., 1987.
- У истоков творчества. - Новосибирск, 1978.
- Уайт Э., Браун Д. Первые люди. - М., 1978.
- Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. - К. 1991.
- Фрезер Д. Золотая ветвь. - М., 1997.
- Фрезер Д. Фольклор в Ветхом Завете. - М., 1985.
- Фром Э. Человек для себя. - Минск, 1992.
- Хрисанфова Е.Н., Перевозчиков И.В. Антропология. - М., 1991.
- Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы мира. Расы. Культура. - М., 1985.
- Этнография как источник реконструкции истории первобытного общества. - М., 1979.
- Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе. - М., 1982.
- Ясперс К. Смысл и назначение истории. - М., 1991.
- Cowlett Y. Ascent to civilization. The archaeology of aerly man. - New York, 1990.
- Yolly C.Y. , Plog F. Physical anthropology and archaeology. - New York, 1986.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

Відео-лекції «Колумбі кам'яного віку», «Одіссея людства»

<http://antropologiya.ru/>